

בענין המפקקים אם משה רבינו כתב את כל התורה, ותולין דבריהם בדברי אבן עזרא

א) מיסודי הדת הידועים בכל ישראל, שמשה רבינו כתב בעצמו את כל התורה כולה, מבראשית עד לעיני כל ישראל, מפי הגבורה. וכן מבואר בתלמוד סנהדרין צט, שהאומר שפסוק אחד בתורה משה לא קבל מפי הגבורה רק אמרו מפי עצמו, הוא כופר. וכבר האריך הרמב"ם בענין הזה כמה פעמים בספריו.

והנה הידוע מאמסטרדם כפר ביסוד זה, וגם בשאר היסודות של התורה. בתחילת ספרו (מאמר תאולוגי-מדיני, המלא שטויות וכפירה) מנסה להוכיח שמשה רבינו לא חיבר את התורה, והוא מעיז ליחס את חלומותיו להחכם אבן עזרא.

נביא כאן אם כן את דברי האבן עזרא, ואיך "הבין" הכופר את דבריו, ושוב נוכיח שלא הבין כלל את הפשט הנכון בדברי האבן עזרא, ופירושו אין לו מקום כלל. שוב נוכיח מן האבן עזרא את ההיפך הגמור מדברי הכופר, ונפרש את הפירוש הנכון בדברי האבן עזרא.

ואלה דברי האבן עזרא, דברים א, פסוק ב:

"... ואם תבין סוד השנים עשר, גם: "ויכתוב משה (את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל", (דברים לא, כב), "והכנעני אז בארץ", (בראשית, יב, ו), "בהר השם יראה", (בראשית, כב יד), גם "הנה ערסו ערס ברזל", (דברים, ג, יא) תכיר האמת....".

ובבראשית, (יב, ו) כתב האבן עזרא: "והכנעני אז בארץ", יתכן שתפסה כנען מיד אחר. ואם איננו כן, יש לו סוד, והמשכיל ידום".

הכופר מאמסטרדם מסביר, שכוונת האבן עזרא ב"סוד השנים עשר", היינו השנים עשר האבנים אשר עליהם כתבו את התורה בכניסתם לארץ, (דברים, כז, א-ח). וחושב הכופר, שהוקשה לו להאבן עזרא, איך אפשר לכתוב כל התורה שלנו על שנים עשר אבנים, הלא אין מספיק מקום על האבנים? ועל זה כאילו מתרץ האבן עזרא, שמשה לא כתב את כל התורה שלנו, כי היא היתה יותר קטנה, עד שהספיקו לה המקום על האבנים, וזו "סוד השנים עשר". והשאר התורה נתוסף אחר כך.

ולדברי הכופר, האבן עזרא ממשיך להביא ראיה ל"סוד" הזה, ממה שכתוב בתורה "ויכתוב משה", שמשה כתב את השירה ביום ההוא, וכאילו האבן עזרא מרמז שרק השירה נכתבה בידי משה.

והאבן עזרא ממשיך ומביא את מה שכתוב בתחילת פרשת לך לך, "והכנעני אז בארץ". וחושב הכופר, שהוקשה לו להא"ע פירושו של מילת "אז", כי למה לו למשה לכתוב את המילה "אז", כאלו רק בזמנו של אברהם היו הכנענים גרים בארץ, הלא הכנענים היו חיים בארץ ישראל גם בזמנו של משה? ולדברי הכופר באבן עזרא לרמז, שמילים אלו נכתבו בזמנים מאוחרים, בזמן שהכנענים כבר לא היו חיים בארץ, ועל כן מוצדקת המילה "אז".

שוב הוסיף הא"ע: "אשר יאמר היום בהר השם יראה", ומילת "היום" פירושו: בזמן שיש שם בית המקדש. ומזה ראיה שמילים אלו נתוספו אחר שבית המקדש כבר היה קיים.

שוב הוסיף הא"ע: "הנה ערסו ערס ברזל (הלא היא ברבת בני עמון, תשע אמות ארכה ושש אמות רחבה באמת איש)", דהיינו, שהכותב את ספר דברים בא להודיע לקוראיו, שאם משהו ירצה להכיר את גדלו של עוג מלך הבשן, יוכלו להתבונן בערסו שנמצאת עוד ברבת בני עמון. ומזה מוכח שלא משה כתב את הדברים האלה, רק נכתבו בזמנים מאוחרים, כי אילו משה היה כותבם, למה לו לומר לישראל שילכו לראות את ערסו של עוג ברבת בני עמון, הלא בני ישראל בדורו של משה הכירו וראו את עוג מלך הבשן, וידוע להם שהיה גדול.

שוב כתב הכופר, שמה שהוסיף הא"ע בפירושו הנ"ל בפרשת לך לך: "והמשכיל ידום", היינו, בגלל שהא"ע חשש להודיע שהוא מפקפק שמשה רבינו כתב את כל התורה, על כן בקש, שמי שיבין את רמיזתו, שישתוק.

והנה כל דבריו הם חלומות של מבוהל. ובראשונה נביא איך התבטא האבן עזרא נגד מחבר שכתב שכמה פסוקים בתורה נכתבו בימי המלכים. בסוף פרשת וישלח מביא פירוש של איזה ספר, ונדמה לו להאבן עזרא

שהמחבר של הספר חושב, שכמה פסוקים בתורה נכתבו בזמנים מאוחרים. על זה כתב האבן עזרא, שספרו של האיש הזה ראוי לשרף בגלל דברים אלו. וז"ל בפרשת בראשית, לו, לא:

"ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל", יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה. ויצחקי אמר בספרו, כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה, ופירש הדורות כרצונו. הכי קרא שמו יצחק, כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד הוא הדר האדומי, ואמר, כי מהטבאל אחות תחפנחס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט, וספרו ראוי להשרף. ולמה תמה על שמונה מלכים שמלכו שהם רבים, הנה מלכי ישראל כפלים במספר, ושני אלה המלכים שרובים לשני מלכי ישראל, גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה. והאמת שפירוש לפני מלך מלך על משה מלך ישראל, וכן כתוב: "ויהי בישראל מלך" (דברים, לג, ה).

דעתו של האבן עזרא מפורש אם כן, שאין להעלות כלל על הדעת שכמה פסוקים נכתבו בזמן המלכים, וספר שיכתוב כזה דבר, ראוי לשרפו. אם כן, ספרו של הכופר מאמסטרדם ראוי לשרף אלף פעמים, ואיך מעיז הוא לחשוב שזו דעתו של האבן עזרא? אלא, שהכופר הזה עושה במקום הזה כמו שעושה בכל המקומות בספרו: הוא כותב בלי להתחשב שדבריו מוסתרים לגמרי. וכן הוא הדרך של כל האפיקורסים של הבקורת המקרא כידוע לכל מי שקרא ספריהם.

ונבוא "להבנת" הכופר בדברי האבן עזרא ב"סוד שנים עשר". לדבריו הם שנים עשר האבנים. דבר זה אי אפשר, כי הלא הא"ע כותב בענין האבנים, דברים כז, א:

"ויאמר הגאון ז"ל (רבינו סעדיה הגאון), כי כתוב עליהם מספר המצות, כמו הכתובות בהלכות גדולות בענין אזהרות, ויפה אמר".

כלומר, הא"ע פירש את המילים: "וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת", דהיינו התרי"ג המצות בקיצור, כעין ה"אזהרות" שחיבר רבי סעדיה הגאון, שמנהג הספרדים לאומרם בחג השבועות. ואם כוונת הא"ע בסוד שנים עשר היה כמו שחושב הכופר, איך הא"ע יוכל להוכיח ממה שאין מקום לכתוב כל התורה על האבנים, שלא כל התורה נכתבה בידי משה, הלא הא"ע בעצמו מפרש שלא נצטוו לכתוב את נוסח התורה, רק המצות בקיצור? ומזה מוכח, שהא"ע לא כיון כלל על האבנים.

(ולולי דברי הגאון ודברי הא"ע בפרשת כי תבא הנ"ל, היה מקום לפרש, שבעצם כתבו בני ישראל את כל חמשת הספרים של התורה על האבנים, ויש עליהם מקום בריוח. כי בתורה כתוב לקחת שנים עשר אבנים גדולות ולשוד אותם בסיד, ושוב לכתוב עליהם. ונעשה חשבון כמה מקום צריכים כדי לכתוב ספר תורה. אם ניקח לדוגמה רחבו של עמוד שלושים סנטימטר, ואורכו חמישים, וכמו שרגיל ברוב ספרי תורה, אז צריכים 250 עמודים. ואם נוסיף עשר סנ"מ לכל צד בשביל הקלף הלבן, נצטרך לספר תורה שלימה כ-90 מטר מרובע. וכיון שיש 12 אבנים, מספיק שעל כל אבן יש מקום 8 מטר מרובע לכתיבה, ולזה מספיק אבן שהוא שתיים על ארבע מטר, או שלוש על שלוש. וקל הוא להביא שתיים עשרה אבנים של שתיים על ארבע מטר. וזה נכון אם יכתבו רק על צד אחד של האבן. ואם יקחו אבן גדול מרובע, שאפשר לכתוב על ארבע צדדיו וגם למעלה, אם כן יש מקום לכתוב חמש ספרי תורה. ואם יקחו אבן יותר גדולה, כחמש על חמש מטר, והיינו 25 מטר מרובע, כפול 5, עושה 125 מטר מרובע, כפול שתיים עשרה היינו 1500 מטר מרובע, אם כן אפשר לכתוב עליהם כשש עשר ספרי תורות. ואם כן, איך יעלה על הדעת שהוקשה לו להא"ע מה שהוקשה להכופר, שאין מספיק מקום על האבנים בשביל ספר התורה שלנו? ועל כן נראה, שמה שכתב הא"ע והגאון שבני ישראל כתבו רק המצות, זה לא מחמת שהוקשה להם שאין מקום, רק מסתבר להם לומר מה שאמרו, כי חושבים שאין צורך לכתוב את כל התורה).

ונפרש את אמיתת כוונת הא"ע ב"סוד השנים עשרה". הם שתיים עשרה הפסוקים האחרונים של התורה, מן: "ויעל משה" עד סוף התורה. והוקשה לו להא"ע מי כתבם, הלא הנוסח הוא כמו אדם שמספר דבר שכבר קרה בעבר, ואם משה כתבם, הלא עוד היה חי? (ועעין בגמרא שנחלקו תנאים אם משה כתבם או יהושע). ועל זה כתב האבן עזרא, שמסתבר הוא שגם זה משה רבינו בעצמו כתבם, ובנוסח כזה שמשמע כאילו הדבר כבר קרה, אף שבזמן שכתב הדבר, הדבר עוד לא קרה. וכוונת משה ללמד לדורות הבאים שיבואו לקרוא את התורה, שאלה הדברים קרו, כי בזמן שיראו את הדברים בדורות הבאים, הדברים הלא באמת כבר קרו ועברו.

ושוב ציין הא"ע עוד מקומות שיש להבין אותם בצורה כזאת, וכתב: וכן "ויכתוב משה". בפסוק הזה מבואר שמשה כתב את השירה ביום ההוא, ומסתבר שכוונת הא"ע לרמז גם על הפסוק אחר כך: "ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם", והיינו, שביום האחרון של חיי משה כתב את השירה, ואת כל התורה כתב בזמנים שונים, אבל גמרם ביום הזה, ביום האחרון, והיינו, שכתב גם את פרשת זאת הברכה. ואף שממקום הפסוק הזה עד סוף ספר דברים יש עוד שתי פרשיות, האזינו וזאת הברכה, מכל מקום כתב משה כבר בפרשת וילך, שכתב את כל התורה עד תומם, כי בעוד קצת זמן יהיה כתוב הכל, וכתבם בצורה כזאת שמי שיקרא את הדברים האלה, ימצא שהדברים כבר נעשו.

שוב הביא הא"ע: "והכנעני אז בארץ". והיינו, שמילת אז יובן טוב למי שיקרא את התורה אחר שבע השנים הראשונים של כניסת הארץ. כי עיקר הכיבוש היה בשבע השנים הראשונות, ומאז, הכנענים היו מיעוט קטן בארץ. ומי שיקרא את התורה אחר שבע שנים, במשך מאות שנים, את המילים: "והכנעני בארץ" יתפלא, כי הלא כמעט ולא נמצאים כנענים בארץ? על כן כתב משה: "אז", כלומר, שאז בזמן אברהם אבינו, הכנעני היה בארץ.

וזה לפי פירושו השני של הא"ע בפרשת לך לך, ובפירושו הראשון פירש שם את מילת "אז" כמו שפירש רש"י שם. ואיך אפשר להעלות כלל על הדעת, שכוונת הא"ע לחדש חידוש מהפכני שלא משה כתב, והלא הוא בעצמו כותב שאפשר לפרש כפירושו הראשון, שהוא כפירושו רש"י, ואיך על דיוק קטן שאינו מוכח יחדש היפוך העולם? והדברים כל כך פשוטים, עד שרק פתי ומשוגע יבין ממילים אלו, שמי שכתב התורה איננו משה. אלא, הא"ע לא כיון רק לומר רק כמו שהסברנו.

(ומה שכתב הא"ע בפרשת לך לך: "והמשכיל ידום", היינו, שחשש הא"ע שיבאו איזה מבוהלים ויחשבו שמשה לא כתב זה, על כן כתב שהמשכיל ישתוק, שלא יבואו לטעות בדבריו).

שוב הביא הא"ע: "בהר השם יראה" (בראשית, כב יד). כוונתו לומר, שמשה כתב שיבוא יום שיבנו במקום הזה את בית המקדש, ועל זה היום כתב משה בנבואה: "אשר יאמר היום, (של שלמה המלך) בהר השם יראה".

שוב הביא הא"ע: "הנה ערסו ערס ברזל" (דברים, ג, יא). וכוונתו פשוטה, שמשה כתב את התורה גם לדורות הבאים, כי גם הם ברצונם לראות את גודלו של עוג, ועל כן כתב, שבדורות הבאים, מי שירצה להכיר גודלו של עוג, ילך לרבת בני עמון ויתבונן שם בערסו, ויבא משה, שערס זה ישאר לאורך הזמן, וכמו שניבא הרבה דברים בתורה, (וכמו שכתב: "ויקרא אותה שבעה על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה", וכתב מילת "היום", ללמד שגם בזמנים מאוחרים יקראו את שם העיר באר שבע). והנה עריסה איננה מיטה, רק או ערס של תינוק, או של נישואין (אף ערסנו רעננה), או של חולה (על ערס דוי), וכשכתב משה מערסו של עוג, כיון לעריסתו כשהיה תינוק. והסביר משה שאף שבדרך כלל עושים לתינוק עריסה קטנה מעץ, אבל לעוג עשו עריסה גדולה מאד וחזקה מברזל, כדי שיחזיק אותו ולא ישבור. ולא כתב משה שילכו לראות את מיטת עוג שהשתמש בו בגדלותו, כי זאת המיטה היתה בעיר שגר בו בבשן, אבל אי אפשר לראותה, כי עירות בשן נחרבו כבר, כמו שכתוב: "ונחרם אותם כאשר עשינו לסיחון מלך חשבון החרם כל עיא מתם הנשים והטף" (דברים, ג, ו), ונבנו מחדש במדבר, לב, לד-לח). על כן כתב משה שהרוצה להתבונן בענקותו של עוג, ילך לרבת בני עמון לראות עריסתו, כי עיר זו לא נחרבה, כי נאסר להם לכבוש את ארץ עמון, כמבואר בחומש (דברים, ב, יט; דברים, ב, לז).

(ב) ויש להוסיף שאי אפשר כלל להעלות על הדעת, שיש איזה חכם מחכמי ישראל, המאמין בגדולת, בחכמת ובקדושת חז"ל, שיעלה על דעתו שלא כל התורה נכתבה מפי הגבורה. הלא פשוט וברור בכל הש"ס כולו, שחז"ל דייקו מאד בלשונות הפסוקים, התיבות והאותיות, דיוק אחר דיוק, דק מן הדק עד אין נבדק, וכמו שמבאר בכל דרשותיהם, בין בדיוקים של הי"ג מידות שהתורה נקנית בהם, ובין בשאר הדרשות. ואין לדרשות אלה לא טעם ולא ריח אם לא מקבלים כיסוד מוצק, שהתורה נכתבה מפי נבואה, ממשה, ששמע כל מילה וכל אות מהשם. כי אילו נכתבה התורה, או חלק ממנה, בידי אדם, אין כאן מקום כלל ליחס פרטי הלכות על דיוקים, לא גזירה שוה, ולא שאר דרשות, וכמו לדוגמה למנות כמה פעמים מילה זו נמצאת. וכי אדם בשר ודם הכותב טקסט יסתייר "סודות" כאלה בתוך דבריו, ויניח לדורות אחרונים שיבואו לפרש את דבריו בדיוקים כאלה? וניקח לדוגמה דיני דפנות הסוכה, וכי בגלל שיכתבו אנשים הנבראים מבשר ודם "בסכות" "בסכות" "בסכת" שתי פעמים עם "ו" ופעם אחת בלי "ו", יוכלל בזה ברמז הדין אם יצטרכו שלושה או ארבע דפנים לסוכה? וכי בגלל

שכתב הכותב את שתי המילים "ויצאה והיתה" (דברים, כד, ב) זה בצד זה, חייבים לדמות דיני גירושין לדיני קידושין ולחדש, שכמו שמגרשים אשה בשטר גט, כך אפשר גם לקדש אשה בשטר, ועל כן המקדש אשה בשטר ושוב זנתה עם אחר, תתחייב היא מיתה בחנק? וכי יש לך שגעון וטירוף הדעת יותר גדול מזה? ואיך אדם בשר ודם, בגלל שכתב "והיו לאות על ידכה" עם "ה" בסוף המילה, ואות "ה" מרמז על נקיבה שהיא יותר חלושה מגבר זכר, מזה יונח שכותב המילה "ידכה" כיוון לרמז שיש להניח את התפילין על יד השמאל שהיא חלושה? והש"ס כולו מלא באלפי דרשות דקות כאלה, וכל התורה שבעל פה וכמעט כל הלכות התורה מיוסדים על הצורה הזאת. וכל זה היה שגעון גמור, שאלפי חכמי ישראל בכל דור ודור ישבו ויתעסקו יומם ולילה לעשות דיוקים כאלו על כתבי בני אדם כמוהם? ועל כרחך, שחכמי ישראל וכל אבותינו ואבות אבותינו שמסרו לנו דינים אלו האמינו באמונה גמורה שדברי התורה נתנו מהקב"ה בכבודו ובעצמו.

ואלה האנשים שיעיזו לדבר נגד דברי חז"ל ונגד קבלת העם, ויאמרו שחלק מן התורה לא נכתבה ממש מפי הגבורה, אלא נכתב אחר כך, ועל ידי בני אדם, לא יוכלו להינצל מלהשתייך לצדוקים או להבייתוסים או לקראים או לכתות כיוצא בהם ועוד יותר גרוע מהם. והוא יבא בהכרח לזלזל בדברי חז"ל ולומר שדבריהם לא נכונים, ושאינם משקפים את היהדות כהוגן, ושדרכם בתורה מעוקם חס ושלום.

דבר זה מוכרח להיות מצד ההגיון, וכן מוכיח גם המציאות בכל הדורות. כל אלו שפקפקו בדברי הגמרא סנהדרין צט: האומר פסוק אחד לא נתקבל מפי הגבורה, רק משה אמרו מפי עצמו, הוא כופר בתורה, התחילו לזלזל בדיני חז"ל.

והנה נקרא עכשיו מה שכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא על דברי חז"ל. כשמביא בפירושו על התורה איזה ענין הלכתי, והוא עושה זה הרבה פעמים, מצטט הרבה פעמים את דברי חז"ל, ולפעמים גם את דברי הצדוקים, ומיד הוא מבטל את דברי הצדוקים כעפר, ומקבל כאמת רק את דברי חז"ל, כי האמין באמיתת קבלת חז"ל בהלכות התורה. וזו מה שכתב האבן עזרא בעצמו, בסוף הקדמתו על פירושו לתורה, הנוגע לדברי חז"ל, ולהבדיל הצדוקים:

"בעבור הדרש, דרך הפשט אינה סרה, כי שבעים פנים לתורה, רק בתורות ובמשפטים ובחוקים - אם מצאנו שני טעמים (כלומר: פירושים) לפסוקים, והטעם האחד כדברי המעתיקים (חז"ל), שהיו כולם צדיקים, נשען על אמתם בלי ספק בידיים חזקים, וחלילה חלילה מהתערב עם הצדוקים, האומרים כי העתקתם מכחשת הכתוב והדקדוקים, רק קדמונינו (חז"ל) היו אמת, וכל דבריהם אמת, וה' א-להים אמת ינחה את עבדו בדרך אמת".

וכמו שביארנו, אמונה הזאת בדבריהם מחייב כמובן להאמין שנוסח כל התורה ניתן למשה מפי השם, וכמו שביארנו, והמיחס לדברי הא"ע דברי שטויות הנ"ל, דבריו בטילים.